

UN EXEMPLU DE GRAMATICĂ FUNCȚIONAL-SEMANTICĂ ÎN LIMBA FRANCEZĂ

Anatol LENȚA

Universitatea de Stat din Moldova

Nicolae CHIRICENCU

Universitatea Liberă Internațională din Moldova

The issue concerning the typology of French Grammars has been always under the attention of specialists in grammar. Today, as earlier, we could notice that there is an attempt to give answers to some specific questions among which the most interesting are: what kind of grammar should be taught in lyceums and universities in such a way that those who study French could be able to explain the realities of the given language; in which manner are you going to help others to communicate easier and more efficiently, to identify plenary the entities of the extra-linguistic world and to transmit these entities to their interlocutors; how could one contribute to a better rendering of the time spirit within a communicational act. Our scientists Prof. Victor Banaru and Mircea Ionita tried to propose, in their work, some solutions both original and efficient: they proposed a complex approach with a functional character of the syntactic reality conjugated with the semantic dimensions of the French sentence constituents, i.e. a *bidimensional functional-semantic approach*. Thus, they insist – reasonably and pertinently – on the necessity of completing the theory of syntactic functions by A. Martinet, C. Bureau, Fr. Francois theory of denominative features of words. The syntactic function (being characterized as horizontal) represents the result of combination of the word position and place in the structure of the sentence with its lexical meaning (vertical feature). This approach makes easier the process of combining the shape and content of the constituents of the communicative unity, the linear context and the semantic potential of the elements in the grammatical-communicative structure of the sentences. Accordingly, the students who acquire the French language could get the key to the models of thinking and speaking into this language.

Keywords: *grammar, paradigmatic thinking, horizontal thinking, horizontal unity, predicates, communication, conceptualization.*

Prezentul articol a luat drept piatră de temelie concepțiile câtorva specialiști reprezentanți ai concepției funcționaliste și de asemenea lucrările teoretice ale profesorilor noștri lingviști Victor Banaru și Mircea Ioniță. Vom menționa aici doar că aceste două personalități sunt doi savanți originali care au trudit mult timp în domeniile gramaticii limbii franceze, punând în lumină, competent și argumentat, multiple aspecte ale propoziției și frazei franceze, deseori ascunse ochiului ordinar, dând dovadă de-a lungul anilor de corectitudine savantă și omenească și ridicându-și astfel pentru ani în șir numele de cercetător moldovean român.

Numele prof. Victor Banaru este în presupuziție directă și nemijlocită cu numele prof. Mircea Ioniță de la Universitatea Pedagogică de Stat “Alecu Russo” din Bălți: sunt două nume notorii, nume de răsunet în romanistica de la noi, două nume care, așa cum li se cuvine, se completează reciproc, se îmbogățesc cu nuanțe de conținut sufletesc și intelectual. Completându-se și îmbogățindu-se, ei și-au

creat numele, mai bine zis, supranumele: Victor Banaru și Mircea Ioniță gramaticienii. Tot așa cum zicem astăzi ca și mai înainte acad. Silviu Berejan semasiologul și lexicograful, prof. Eugeniu Coșeriu lingvistul sec. XX, prof. Anatol Ciobanu gramaticianul limbii române, iar prof. Grigore Cincilei derivatologul fără pereche de la noi. Două remarci sumare:

- a) Pe la începutul anilor '80, Ludmila I. Ilia, marele nostru lingvist de la Moscova, spunea colegilor romaniști de acolo: «Сегодня центр дериватологической науки находится в Кишиневе, где работает проф. Гр. Чинчлей; наиболее интересные и оригинальные идеи идут оттуда и мы должны следить за его публикациями». (*Astăzi centrul derivatologiei se află la Chișinău, acolo unde activează prof. Gr. Cincilei; ideile cele mai interesante și mai originale vin de acolo, și noi trebuie să-i urmărim publicațiile*).
- b) Termenul gramatician este un hiperonim care acoperă, după cum știm, semnificațiile termenilor specialist în morfologie și specialist în sintaxă. Dacă ești gramatician, inima îți bate în ritm mai alert, mai săltăreț sau la auzul fenomenelor și unităților din morfologie sau la văzul unei fraze, simple sau complexe.

Prof. Victor Banaru avea gândirea pur sintagmatică, pur sintactică; el și-a etalat larghețea gândirii uitându-se departe spre orizonturile structurării expresiei și a atins culmi în examinarea unităților orizontale, sintactice, cu precădere a propozițiilor și frazelor, găsind și deschizând sufletul aceluși mobil, aceluși fenomen care constituie spiritul acestor două unități, fără de care ele nu există. Vorbim aici, după cum v-ați dat bine seama, despre predicăție, studierii căreia el i-a consacrat viața de savant.

Prof. Mircea Ioniță avea gândirea atât sintagmatică, cât și paradigmatică, morfologică: el excela în analiza cuvântului, cu precădere a cuvintelor mici, monosilabice polifuncționale și polisemantice (*tout; même; en* și altele). El reușea să pătrundă cu succes în adâncimile funcționale și semantice ale acestor cuvinte. În spațiile semantice, dar și funcționale ale acestor unități semantice regretatul nostru coleg nu avea pereche.

Et je me flatte, je me targue et je tire orgueil de son sourire approbateur quand dans une discussion entre amis, je lui ai dit : – Domn' professeur, vos petits mots nous font de grands problèmes.

După cum vedem, Victor Banaru și Mircea Ioniță sunt două părți ale unei singure entități – specialist de gramatică a limbii francezi. Dovadă poate fi monografia lor *Syntaxe française* (Chișinău: Știința, 1983), dar și lucrarea M. Ioniță. *Les mots polyfonctionnels en français contemporain*. (Chișinău: Știința, 1987); despre ambele intenționăm să vorbim ceva mai jos, și vom încerca să subliniem originalitatea abordării de către savanții noștri a aspectului funcțional al unităților sintactice completat convingător și original cu dimensiunea semantică a acestora. Dar înainte de toate se impun câteva precizări de natură conceptuală care ne vor permite să punem temeliile comunicării noastre.

Pornim de la postulatul că funcția esențială a unei limbi naturale este, desigur, a permite efectuarea actului de comunicare; limba este mijlocul cel mai eficient de conceptualizare a lumii extralingvistice și de transmitere a unor conținuturi conceptualizate. După cum afirma A. Martinet: « Une langue est un instrument de

communication selon lequel l'expérience humaine s'analyse, différemment dans chaque communauté, en unités douées d'un contenu sémantique et d'une expression phonique, les monèmes » (Martinet 105).

Tot ceea ce se petrece în structurile, unitățile limbii este condiționat de funcția comunicativă a limbii. Vom mai adăuga aici că în procesul de comunicare participă trei actanți: locutorul, limba naturală, interpretată ca un sistem de semne lingvistice și realitatea extralingvistică conceptualizată. Pentru ca semnele lingvistice să poată participa nestingherit și eficient la realizarea procesului multidimensional al comunicației, acestea urmează a avea două aspecte de fond, cele de formă și cele de conținut. În procesul de comunicare, unitățile limbii capătă un al treilea aspect, al funcțiilor dictate

- a) de raportul unității date cu alte unități (cf.: ... *le rôle qu'assume un mot dans la phrase*; Martinet 111), și
- b) de raportul unității date cu entitățile extralingvistice.

În al doilea caz este vorba de funcția denominativă a limbii, a unităților limbii, care presupune „stabilirea unei relații dintre un semn și un referent real prin conceptualizare sau printr-o reducere selectivă a trăsăturilor caracteristice” (Bidu-Vlănceanu 159). Descrierea unităților lingvistice poate merge sau de la formă spre a găsi conținut ei, sau invers, de la conținut spre ai găsi forma de expresie.

Dacă definim gramatica drept acea disciplină care propune “une description scientifique des modes d'existence et de fonctionnement d'une langue naturelle” (Greimas 167), atunci vom avea cel puțin două mari tipuri de Gramatică, cele care descriu preponderent formele de expresie, a modului de structurare a unui conținut comunicativ. Și aici ne gândim la minunatele Gramatici structurale ale Ludmillei I. Ilia de la Moscova, J. Dubois, Kn. Togeby, ale altor savanți din această orientare teoretică, dar și la cele care descriu preponderent conținutul conceptualizat de formele limbii, diferitele modalități de discretizare a unui conținut conceptualizat, printre care gramaticile transformazionale și generative. Suntem, deci, în prezența unui tip de gramatică pasivă, sau semasiologică în primul caz, și a unui tip de gramatică activă, sau onomasiologică, în al doilea caz (Gak 21).

Conceptul de funcție sintactică este elementul central, cheia de boltă a lingvisticii funcționale. Cercetătorii funcționaliști (A. Martinet, C. Bureau, Fr. Francois și alții) propun de a părăsi albia tradiției gramaticale în interpretarea acestei dimensiuni a propoziției, de a lua o anumită distanță față de interpretarea tradițională și de a defini acel rol pe care unitatea de expresie îl joacă în procesul de realizare a comunicării. Din acest punct de vedere, numărul și valoarea funcțiilor, a elementelor frastice este definit de necesitățile comunicației: într-o situație comunicativă, singurul nucleu (*ce qui est syntaxiquement indépendant*) al propoziției este suficient, în alte situații comunicative locutorul și interlocutorul au nevoie și de expansiuni, adică de acele elemente semnificative care sunt considerate drept „toute adjonction au noyau” (Bureau 33).

Reieșind din cele relatate mai sus, vom spune că se poate vorbi de două tipuri de funcții:

- a) funcția unui cuvânt luat în raport cu alt cuvânt în structura sintactică a unei propoziții,
- b) funcția unui termen de propoziție în raport cu sensul general al propoziției.

Și aici ne amintim teoria lui A. Martinet, în care savantul francez vorbește despre funcții ca despre “fait linguistique qui correspond au rapport entre un élément d’expérience et l’expérience globale” (Ardeleanu 85).

Analiza funcțională a propoziției conduce inevitabil la problema rolului, sau funcției semantice a termenilor de propoziție în structura sintactică a acestei unități sintactice, și anume, în ce măsură un funcționalist poate și trebuie să țină cont de semnificația cuvintelor care structurează unitatea comunicativă, adică propoziția pentru ca aceasta să-și realizeze potențialul comunicativ. Să luăm un exemplu în care avem o întrebuintare largă a propoziției **de**.

À cette heure, M. **de** Rênal, le propriétaire **de** cette maison, dormait **d’un** sommeil épais (Stendhal).

Prepozițiile, după cum știm, sunt acele cuvinte care explicitează relațiile sintactice de subordonare și exprimă diferite valențe semantice¹. Ele vin, într-o singură relație sintactică, „cu un fascicul de trăsături semice care adâncesc, nuanțează, definitivează sensul general al enunțului” (Eremia 317). În gramaticile funcționale franceze, unitățile „de Rênal”, „de cette maison” și „d’un sommeil” sunt definite drept expansiuni, adică așa elemente care “ajoutés à un énoncé ne modifient ni les rapports mutuels, ni la fonction des éléments de base” (Martinet 99), iar nuanțele semantice, în cazul prepoziției „**de**” cele de particulă nobiliară, de caracterizare-apartenență și de circumstanțe, rămân într-un fel în afara analizei sintactice.

Să facem analiza aceleiași propoziții, dar în concepția școlii funcționaliste.

Fonctions primaires

ES1. À cette heure,

S. Madame

P. dormait

ES1. **d’un** sommeil

Fonctions non-primaires

ES2. **de** Rênal

ES2. le propriétaire

ES3. **de** cette maison

ES3. léger

După cum vedem, exemplul este axat pe două tipuri de funcții: funcții primare, adică cele care țin de predicat și funcții non-primare, cele care țin de primele. Subiectul (S) și predicatul (P) formează nucleul predicativ al frazelor; el este obligatoriu și central. Celelalte funcții sunt expansiuni, (ES): “tout élément ajouté à un énoncé qui ne modifie ni les rapports mutuels, ni la fonction des éléments de base” (Martinet 99). Ultimele au o ierarhie evidentă: ES1, ES2, ES3, etc. Aceasta este structura sintactică a frazei simple în viziunea specialiștilor funcționaliști.² Cât privește aspectul de conținut al unităților sintactice, a termenilor de propoziție, acesta este puțin pus în lumină într-o abordare funcționalistă. De aceea, problema care se pune cu acuitate este întrebarea: cum reacționează structura semantică a propoziției, sensul ei la semantica constituenților ei, cum să se găsească rolul semanticii în analiza propoziției? C. Bureau susține deja că în structura sintactică a frazei „un même monème n’a pas toujours le même sens” (Ardeleanu 85), iar Fr. François, un alt specialist notoriu în gramatica franceză, scrie și mai explicit: „les faits de langue servent à communiquer quelque chose”; S.-M. Ardeleanu și S.-A. Manolache încheie, elegant și convingător, aceste discuții spunând: „La perspective sémantique élargit la sphère explicative de la notion de fonction ce qui renvoie le

linguiste à la recherche du sens de chaque unité pour en déterminer la fonction” (Ardeleanu 85).

Prof. Mircea Ioniță ne vine și el, în acest aspect, cu idei clare, atunci când analizează sferele de funcționare ale unei întregi paradigme de cuvinte zise polifuncționale, printre care *même, tel, tout, en, que* și altele, și propune un algoritm de analiză, un întreg sistem de demersuri care conduc la identificarea naturii și funcției acestor cuvinte, la explicitarea posibilităților acestora de a figura, de a funcționa în diferite contexte și de a avea o întrebuițare corespunzătoare contextului respectiv, dar și să sublinieze dimensiunile lor semantice, a multiplelor valori semantice pe care ele le capătă în contextele lor de funcționare. Astfel, cuvântul polifuncțional francez „tout” capătă diferite valori semantice – *tot, fiecare, orice, deși* etc. – și funcții sintactice diferite – *nume predicativ, atribut, apozitie, determinativ, complement (al unui adjectiv, al unui adverb)* etc – în dependență de poziția lui față de celelalte cuvinte din propoziție.

Funcțiile sintactice ale unui cuvânt într-o propoziție-enunț, adică “rolul jucat de componentele unei propoziții care poate fi de realizare a predicăției, de complinire a altor componente din enunț [...], de specificare a circumstanțelor în care se desfășoară evenimentul [...], de atribuire a unei calități sau a unei caracteristici [...]” (Bidu-Vrânceanu 226), sunt o sumă de particularități denominative (potențialul semantic), sintagmatice (poziția în raport cu alte unități din enunț) și paradigmatică (relația cu alte unități din aceeași clasă) a unității considerate.

Note

¹ Prepoziția este un monem funcțional, un indicator de funcții “qui crée un syntagme dépendant qu’elle introduit dans la proposition” (Bureau 23). Fără conținut lexical propriu, “prepozițiile se caracterizează printr-un plan semantic specific, [...] lipsit de autonomie, dependent sau într-un raport de continuitate [...] semantică, 1) pe de o parte cu conținutul lexical al termenului pe care îl preced, 2) pe de alta, cu funcția sintactică pe care acest termen o realizează” (Irimia 317).

2 Vom preciza că ordinea structurală a termenilor în propoziție nu corespunde ordinei lor lineare.

Referințe bibliografice

Ardeleanu, Sanda-Maria, Manolache, Simona-Aida. *Syntaxe fonctionnelle du français contemporain*. Iași : Chemarea, 1998.

Banaru, Victor, Ioniță, Mircea. *Syntaxe fonctionnelle du français. Analyse fonctionnelle de la proposition*. Chisinau: Știința, 1983.

Bidu-Vrânceanu, Angela, et al. *Dicționar de științe ale limbii*. București: Demura, 2001.

Bureau, Conrad. *Syntaxe fonctionnelle du français*. Quebec : ULaval, 1978.

Gak, Vladimir. *Essai de grammaire fonctionnelle du français*. Moscou : Vischaya shkola, 1975.

Greimas, A. J., Courtés, J. *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*. Paris : Hachette, 1979.

Ioniță, Mircea. *Les mots polyfonctionnels en français contemporain*. Chișinău : Știința, 1987.

Irimia, Dumitru. *Gramatica limbii române*. Iași : Polirom, 2000.

Martinet, André. *La linguistique. Guide Alphabétique*. Paris : Denoël, 1969.